

„Magus mesilik minevik“ – Eestist Israeli emigreerunud juutide keeltest

Kristel Algvere, Tartu Ülikool
Eesti Rakenduslingvistika Kevadkonverents
Tallinn, 17. juuni 2022

Millest tuleb ettekandes juttu?

- Lühidalt Eesti juudi kogukonnast
- Teoreetiline taust: läksin otsima *püha*, leidsin ...
- Sissejuhatus katsesse uurida Eestist Israeli emigreerunute keeli
 - Materjal ja meetod
 - Tulemused
- Kokkuvõte

Lühidalt Eesti juudi kogukonna ajaloost 1

- Eesti juudi kogukond tekkis 19. sajandil. (Gurin-Loov 1990: 1, Verschik 2018: 629)
- Aastal 1925 võeti Eestis vastu vähemusrahvaste kulturomavalitsuste seadus.
- Eestis oli tollal juudi päritolu kodanikke ametlikult 3045, niisiis sai juudi kogukond luua oma kulturomavalitsuse. (Gurin-Loov 1990: 3; Põldsam 2017: 224)

Lühidalt Eesti juudi kogukonna ajaloost 2

- Jidišistid vs hebraistid. Sionistid ehk hebraistid, kes rääkisid seniajani vene, saksa või jidiši keelt, nõudsid nüüd, et heebrea keel taaselustataks. (Põldsam 2017: 223) Jidišistid arvasid aga, et oskama peaks kolme keelt: heebrea, jidiši ja asukohamaa keelt. (Põldsam 2017: 224; Verschik 1995)
- Vaidlused selle üle, mis keeles peaksid õppima juudi lapsed, kestsid pikalt ja olid väga nüansirohked.

Lühidalt Eesti juudi kogukonna ajaloost 3

- 1948. aastal loodi Iisraeli riik ning selle ametlikuks keeleks sai heebrea keel. Kogu maailma silmas pidades jäi peale heebrea keel, kuid Eesti mastaabis võitjat ei selgunudki. (Põldsam 2017: 234)
- Balti riikide juutide sotsiolingvistiline olukord erines teiste Nõukogude riikide juutide omast: oma keelt oli võimalik alles hoida, vastavalt siis sekulaarsetel juutidel jidišit ja traditsioonilistel heebrea keelt. (Verschik 2018: 633)

Lühidalt Eesti juudi kogukonna ajaloost 4

- Eestist emigreeruti juba Eesti Vabariigi esimese iseseisvuse ajal seoses juudi rahvusliku liikumise hoogustumisega.
- Kokku on teadaolevalt ajavahemikus 1921–2015 Eestist israeli emigreerunud umbes 2200 inimest.
- 1972. aastast kuni 2015. aastani on Eestist emigreerunud umbes 1870 inimest, kõige enam ajavahemikus 1990–1992. (Rybak 2018: 76)

Teoreetiline taust

- Keele ja religiooni teemade uurimine on uus, sel sajandil sotsiolingvistika vaatevälja jõudnud teema. (Darquennes, Vanderbussche 2011)
- Esiteks on nii keel kui ka religioon kateooriliselt eristatavad kultuurivaldkonnad, mis samaaegselt nii ühendavad kui ka eraldavad. (Brubaker 2013: 3)
- Judaism ja keeled on läbi aegade olnud tihedalt seotud; heebrea, aramea ja kreeka keel on olnud pühade tekstide keeled. (Spolsky 2003: 85)
- Juudi kogukonna sotsiolingvistiline uurimine hõlmab alati mitmekeelsuse uurimist. (Fishman 1991: 308)

Materjal ja meetod 1

- Palusin enne intervjuud täita intervjueeritavatel kolmest küsimusest koosneva eluloolise küsimustiku keskkonnas UT LimeSurvey.
- Viisin läbi poolstruktureeritud veebiintervjuud viie inimesega: N67 22. märtsil, N75 24. märtsil, M65 30. märtsil, M62 6. aprillil ja M61 12. aprillil 2022. aastal.
- Intervjuud lindistasin diktofoniga. Transkribeerisin veebipõhise transkriptsiooniga, hiljem korrigeerisin.
- Vestlusi kokku umbes 4 tundi ja 30 minutit.

Materjal ja meetod 2

	M 61	M 62	N 75	N 67	M 65
Sündinud	1961	1960	1947	1955	1957
Emigreerunud	1972	1978	1979	1980	1990
Aeg Iisraelis	50 aastat	44 aastat	43 aastat	42 aastat	32 aastat

Tabel 1. Intervjueeritavad emigreerumise aja järgi.

Materjal ja meetod 3

- Kasutasin kvalitatiivse sisuanalüüsi vahendeid. (Kalmus, Masso, Linno 2015)
- Esimene avatud kodeerimissuund oli elutee, sh teekond Eestist Iisraeli, paralleelselt vaatlesin keelelist teekonda.
- Täna keskendun intervjuueeritavate endi sõnadele eesti, jidiši, saksa, vene, inglise ja heebrea keele kohta.
- Koondtabelis veel ka: tatari, soome, hispaania, prantsuse ja araabia keeled.

Tulemusi 1: kõik keeles tabelis

	Kodukeeled lapsena	Eestis omandatud keeled (*Moskvas)	israelis omandatud keeled
M 61	eesti	eesti, vene	heebrea, prantsuse, inglise
M 62	saksa, jidiš, eesti	eesti, (vene), soome, inglise	heebrea, vene, araabia
N 75	eesti ja jidiš	eesti, jidiš (+saksa), vene, tatari, soome, inglise	heebrea
N 67	eesti ja vene	eesti, vene, inglise, prantsuse*	heebrea, hispaania
M 65	vene ja eesti	eesti, vene*, jidiš*, saksa*	heebrea, inglise

Tabel 2. Kõik intervjueeritavate keeled.

Tulemusi 2: eesti keel

- *Minul oli see minu emakeel. [---] See on emakeel, mis ma juba viiskümmend aastat peaaegu ei räägi. (INT_M_61_12042022)*
- *Siis ma ikka teadsin muidugi eesti keelt, mu oma emakeel, kui nii võtta – kodune keel, teist keelt ei ole. (INT_N_75_24032022)*
- *Võisime nagu vanduda, eesti keeles ropendada, jaa, aga keegi sellest aru ei saanud ja tuli nii mahlakas ja nii mõnus tunne, kui sa võid kedagi, sorri, kuskile saata, eks ole, ja keegi sellest aru ei saa. [---] Jaa, ma ütlen niimoodi, et minu mõtted ja tunded eesti keele suhtes on rohkem nostalgilised. Tähendab, läbi eesti keele ma tunnetan oma lapsepõlve. [---] Ma tunnetan mingisugust oma mineviku perekonnaelu ja oma sotsiaalelu. Ja tegelikult Eesti on mulle nagu mingisugune magus mesilik minevik. (INT_M_62_06042022)*

Tulemusi 3: jidiš

- *Ema-poolseid tähendab, nemad rääkisid juudi keelt. (INT_N_75_24032022)*
- *Jidiš on seal lähedal saksa keelele, sest nii minu vanaema rääkis väga hästi saksa keelt ja siis samamoodi jidišit. (INT_M_65_30032022)*
- *Minu isapoolsed vanemad tulid Leedust, Panevėžys, ja sellepärast nemad rääkisid seda jidiši keelt, mis on rikutud saksa keel, juudi murrakuga. (INT_M_62_06042022)*
- *Ikka nad vist rääkisid jidišit, seepärast, et nad õppisid ... ka minu isa õppis juudi gümnaasiumis. [---] ma praktiliselt seda keelt ei tunne. / Ma mäletan neid vanu juudi tädikesi, kes ... [---] olid näiteks Viru tänaval seisid kaks tädikest ja rääkisid kõva häälega oma jidiši keelt ja nad olid niivõrd, noh, nad paistsid väga imelikuna välja selles tänavapildis, mis oli tegelikult vaikne. (INT_N_67_22032022)*

Tulemusi 4: saksa keel

- *Mu ema rääkis vabalt saksa keelt, täiesti vabalt. Nii et ta oli ka, oli, noh, nad olid vaesed, ta oli vaesest perekonnast ja juudi koolis oli niimoodi, kui olid väga hea õpilane, siis üks kord nädalas sind võeti Saksa Gümnaasiumi kooli õppima kodundus, kuidas süüa teha, kuidas lauda katta, kuidas kõike seda, no muidugi enne sõda oli, nii et sealt tal muidugi saksa keel oli perfektselt suus. (INT_N_75_24032022)*
- *Võõrkeelena me õppisime saksa keelt ja muidugi siis saksa keel oli mul suus ja mul oli selle võrra nagu kergem. Nii et meid ikka õpetati seda hoch deutschi, seda kõrgemat saksa keelt, kirjanduslikku saksa keelt, ja see oli nagu meile võõrkeeleks ütleme. (INT_M_62_06042022)*

Tulemusi 5: vene keel

- *Aa, see on väga hea, eestlastega ma rääkisin eesti keelt ja venelasega ma rääkisin vene keelt. [---] Ma mõtlen, see oli hea, et ma sain olla nendega [---] mängida, lastega. Sest kes olid eesti keeles lapsed, need ei teadnud üldse vene keelt, ja lapsed, kes olid venelased, ei teadnud üldse eesti keelt, [---] ja mina sain mängida nendega ja nendega. (INT_M_61_12042022)*
- *Vene keelt ma sain väga hästi aru, aga ma ei valdand seda keelt, kuna meil oli õudne antagonism selle keele suhtes, seoses sellega, et minu isapoolsed vanemad olid kõik küüditatud [---]. Ja kõige absurdsem asi on selles, et kui ma tulin lisraelisse, hakkasin esmakordselt seda [vene] keelt valdama siin. Mul teist väljapääsu ei olnud, sest väga palju venekeelseid juute tuli kogu Nõukogude Liidust siia. (INT_M_62_06042022)*

Tulemusi 6: inglise keel

- *Ja ma mäletan, et väga varsti nagu kusagil viieaastaselt, minu ema ja veel üks ema nagu koopereerusid, nad võtsid meile inglise keele õpetaja, tema pojale ja mulle. Ja see õpetaja käis meil kaks korda või kord nädalas. (INT_N_67_22032022)*
- *Ma sõitsin Inglismaale, et õppida, et saada parem inglise keel. Sellepärast inglise keeles mul oli raske, kui lapsed hakkasid õppida inglise keelt, mina olin ... mul oli veel vaja õppida heebrea keelt! (INT_M_61_12042022)*
- *Sest sellepärast, et ma terved päevad niimoodi räägin selles [heebrea] keeles, ta ikka lööb üle inglise keele, mis ma õpin kogu aeg, nii et mul on niisugune konkurents kogu aeg peas. (INT_M_65_30032022)*

Tulemusi 7: heebrea keel

- *Kui ma sattusin nüüd absoluutselt teise keelekeskkonda, mis oli nagu heebrea keelekeskkond, siis heebrea keele õppimine ja selle sisseelamine tõrjus mul välja kõik teised keeled, mis olid nõrgemad. (INT_N_67_22032022)*
- *Ei olnud kerge. Isegi kui see, kui sa tahtsid saada aru sõna, siis olid ainult dictionaries, ainult sõnaraamatud, ainult heebrea ja vene keeles. Ei olnud eesti keeles, loomulikult ei olnud eesti keeles. (INT_M_61_12042022)*
- *Ma läksin õppima keelestuudiosse, mille nimi on ULPAN heebrea keeles ja see asus ühes kibutsis. [---] Neli tundi hommikul töötasin puuvillapõllul ja ülejäänud neli tundi õppisin keelt, nagu selle tööga puuvillapõllud maksin ära kibutsile, selle eest, et ta õpetas mind rääkima heebrea keelt. [---] Kuna ma olin noor ja mul oli nagu, et pea ei olnud paljas ja olin noor ja õitsev, siis ajud olid nagu pehmemad ja oli võimalus keelest kinni haarata. (INT_M_62_06042022)*

Tulemusi 8: mitmekeelsusest 1

- *Kui me olime näiteks laua taga, siis ma pöördusin oma ema poole vene keeles, sest ma teadsin, et ta eesti keelt ei tea. Ja isa poole pöördusin eesti keeles. Nii et minu jaoks oli nagu kahes keeles kõnelemine üheaegselt absoluutselt normaalne. (INT_N_67_22032022)*
- *Et kui ma sattusin Eestisse, siis eesti keel ja see pingutus, mida mu aju tegi selleks, et eesti keelt tagasi saada ja kõnelema panna, tõrjus välja kõik teised keeled. Näiteks ma rääkisin oma lastega, ma olin absoluutselt kindel, et ma räägin nendega heebrea keeles, aga rääkisin ma tegelikult nendega eesti keeles. (INT_N_67_22032022)*

Tulemusi 8: mitmekeelsusest 2

- Kui ma olin peaaegu kaks aastat, olin Eestis, siis õppisin eesti keelt ära seal väiksest peast, siis sellest ajast isa rääkis minuga eesti keelt. [---] Ja isa oli väga rõõmus, et ma hakkasin rääkima eesti keelt, aga mul ei olnud teist teed, kui jäeti mind Eestis tädi juures ja siis vanaisa juures, kus täpselt keegi ei rääkinud vene keelt, nii et kui ma tahtsin süüa, siis ma võtsin teda käest. Alguses läksime siis kööki ja näitasin, et ma tahan süüa, aga pärast hakkasin rääkima eesti keelt. Nii et isegi mul on kodus üks kiri, et isa kirjutas vanaisale, et suur tänu sulle, panid poisile eesti keelt suhu. (INT_M_65_30032022)
- Ja oli niimoodi, et ma ... öösel käis niuke klõks! peas ja hommikul ma hakkasin rääkima, ma rääkisin eesti keelt ja siis samamoodi sõitsin Moskvasse tagasi, käis niuke klõks, ikka vene keelt. Nii et täiesti oli niimoodi, ma isegi mõtlesin eesti keeles ja mõtlesin vene keeles ja mõnikord oli isegi raske, et kaks keelt oli, aga no päris eraldi peas, sest ei olnud mingeid suhteid. (INT_M_65_30032022)

Kokkuvõte: otsides püha, leides ...

- Küsimus on mida pidada *pühaks*? Kuidas seda defineerida?
- Kuidas selleni jõuda? Kas intervjuud on õige meetod?
- Kas pühaks võib pidada seda keelt, mida ei kasutata? *Emakeel, mida viiskümmend aastat ei räägi ...*
- Mõte, et Iisrael niisamuti juba tagab heebrea keele pühaduse, oli ennatlik – koorus välja, et see on pigem ikka argine keel.
- Mitmekeelsusega seotud mõtted olid kõige huvitavamad.
- Küsimus, kas oli mõtet pooltoore ideega intervjueeritavaid tülitada? Pigem jah, sest ainult nii õpib?

Kirjandus 1

Brubaker, Rogers. 2013. Language, religion and the politics of difference. *Nations Natl*, 19: 1–20. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8129.2012.00562.x>

Darquennes, J., Vanderbussche, W. 2011. Language and religion as a sociolinguistic field of study: some introductory notes. *Sociolinguistica*, 25, 1–11.

Fishman, Joshua A. 1991. *Yiddish: Turning to Life*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Gurin-Loov, Eugenia. 1990. Juudid Eestis. https://museum.jewish.ee/history/jews_in__eesti_es.pdf (vaadatud 30.04.2022).

Kalmus, Veronika; Masso, Anu; Linno, Merle. 2015. Kvalitatiivne sisuanalüüs. Sotsiaalse analüüsi ja meetodite ja metodoloogia andmebaas. URL: <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys> (vaadatud 16.06.2022).

Põldsam, Anu. 2017. Juudi keeletulist Eestis – Eesti Evangeelne Luterlik Kirik 100. Kirik, teoloogia, mälestused. – EELK Usuteaduse Instituudi toimetised XXVI. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 221–237.

Kirjandus 2

Rybak, Mark. 2018. Aliyah of Estonian Jews. URL: <https://muuseum.jewish.ee/Community/Aliyah%20from%20Estonia.pdf?fbclid=IwAR2ZxE8> (vaadatud 2.05.2022).

Spolsky, B. 2003. Religion as a site of Language Contact. Annual Review of Applied Linguistics, 23. Cambridge University Press, 81–94

Verschik, Anna. 2002. Linguistic Biographies of Yiddish Speakers in Estonia. Folklore. Electronic Journal of Folklore vol. 20. Editors Mare Kõiva, Andres Kuperjanov. Folk Belief and Media Group of Estonian Literary Museum, Tartu. doi:10.7592/FEJF2002.20.yiddish